

Översiktlig plan för en

Riksomfattande inventering

av

frukt och bär

2002

Innehållsförteckning

Innehållsförteckning	2
Bakgrund	3
Omfattning och mål	4
Tidsplan	4
Samarbetsorganisationer	4
Inventeringsprotokoll	6
Utbildningsprogram.....	6
Lokala inventeringskontor.....	6
Sällskapets Pomologiska expertgrupp.....	7
Inkluderingskriterier	7
Bevarande	7
Resultat och information	9
Finansiering	10
Bilagor	11

Bakgrund

Grundat på ett stort och brett intresse för svenska frukter och bär växte under andra hälften av 1990-talet fram ett behov av ett forum där angelägna pomologiska frågor kunde kanaliseras. Under hösten 2000 manifesterades detta behov i ett upprop med bred förankring i trädgårdssverige, myndigheter, institutioner och bland ledande pomologer. Vid ett första större möte på Balsgård i oktober beslutade de församlade att bilda en ny rikstäckande förening för pomologiskt intresserade. Den 22 december 2000 bildades så Sveriges Pomologiska Sällskap och antogs även stadgar och verksamhetsplan.

I stadgarna beskrivs att ett av Sällskapets huvudsyften är att verka för bevarandet av gamla och nya svenska sorter av frukt och bär. Detta skall förverkligas genom att utföra inventeringsarbete och verka för fortsatt lokal produktion av odlingsvärda sorter. Ett omfattande förarbete har under flera år bedrivits för att skapa förutsättningar för detta arbete. Inventeringsprotokoll har utvecklats, kontakter knutits och inledande projekt bedrivits inom inventering, urval och bevarande. Flera delar återstår att vidareutveckla men är av sådan karaktär att de med fördel utarbetas under projektets gång.

Föreliggande dokument är ett försök att översiktligt beskriva en användbar struktur för en nationell inventering av frukt och bär. Sveriges Pomologiska Sällskap har valt att förutsättningslöst och på bred front samverka med myndigheter, institutioner, organisationer och enskilda för att förverkliga ett effektivt genomförande av projektet.

Värdefull kunskap och erfarenhet, nödvändig organisation liksom önskvärd infrastruktur (ex kontaktnät) säkerställs direkt eller indirekt genom samarbete med POM (Programmet för Odlad Mångfald), FOR (FritidsOdlarnas Riksorganisation), Sveriges Hembygdsförbund och NGB (Nordiska GenBanken). Sällskapets inventeringsprojekt skall samverka och om möjligt samordnas med dessa organisationers verksamhet. Sällskapet förbehåller sig dock naturligtvis rätten att självständigt genomföra de delar av sitt inventeringsprogram som inte återfinns inom redan tidigare planerad verksamhet, liksom att föreslå förändringar i eller tillägg till sådan verksamhet där detta skulle gagna inventeringsprojektets genomförande.

Omfattning och mål

Sällskapets inventeringsprojekt har som mål att genomföra en riksomfattande inventering och väl täckande kartläggning av i Sverige odlade frukter och bär. Projektet omfattar två huvuddelar.

1. **Identifiering och bevarande** av kända och okända odlingsvärda sorter. Avsikten med denna del är dels att bevara kulturhistoriskt sett intressanta sorter och dels att bevara en genetisk mångfald till grund för ett fortsatt utvecklingsarbete.
2. **Skapa underlag för en Pomologisk atlas.** En riksomfattande kartläggning av sorter av frukter och bär som kan jämföras med ornitologins ATLAS-projekt och kommer att ge värdefull information exempelvis om sorternas utbredning och hårdighet.

Tidsplan

Sällskapets bedömning är att arbetet knappast torde kunna genomföras under en kortare tidsperiod än 10-15 år, beroende på uppbyggnad av nödvändig infrastruktur för projektets realisering samt tillgång till erforderligt finansieringsstöd. Genom att det redan påbörjade arbetet samordnas med andra inventeringsprojekt kan frukt- och bärinventeringen ges bättre förutsättningar att genomföras inom den uppskattade tiden.

Samarbetsorganisationer

För att genomföra projektet inom den stipulerade tiden har det utvecklats i linje med

1. POM:s inventeringsplan
2. Nordiska Genbankens dokumenteringssystem och klonarkivsverksamhet

och aktivt involverat trädgårdssverige genom

3. FOR och dess medlemsorganisationer
4. lokala trädgårdsorganisationer
5. Sveriges Hembygdsförbund och dess lokala hembygdsföreningar

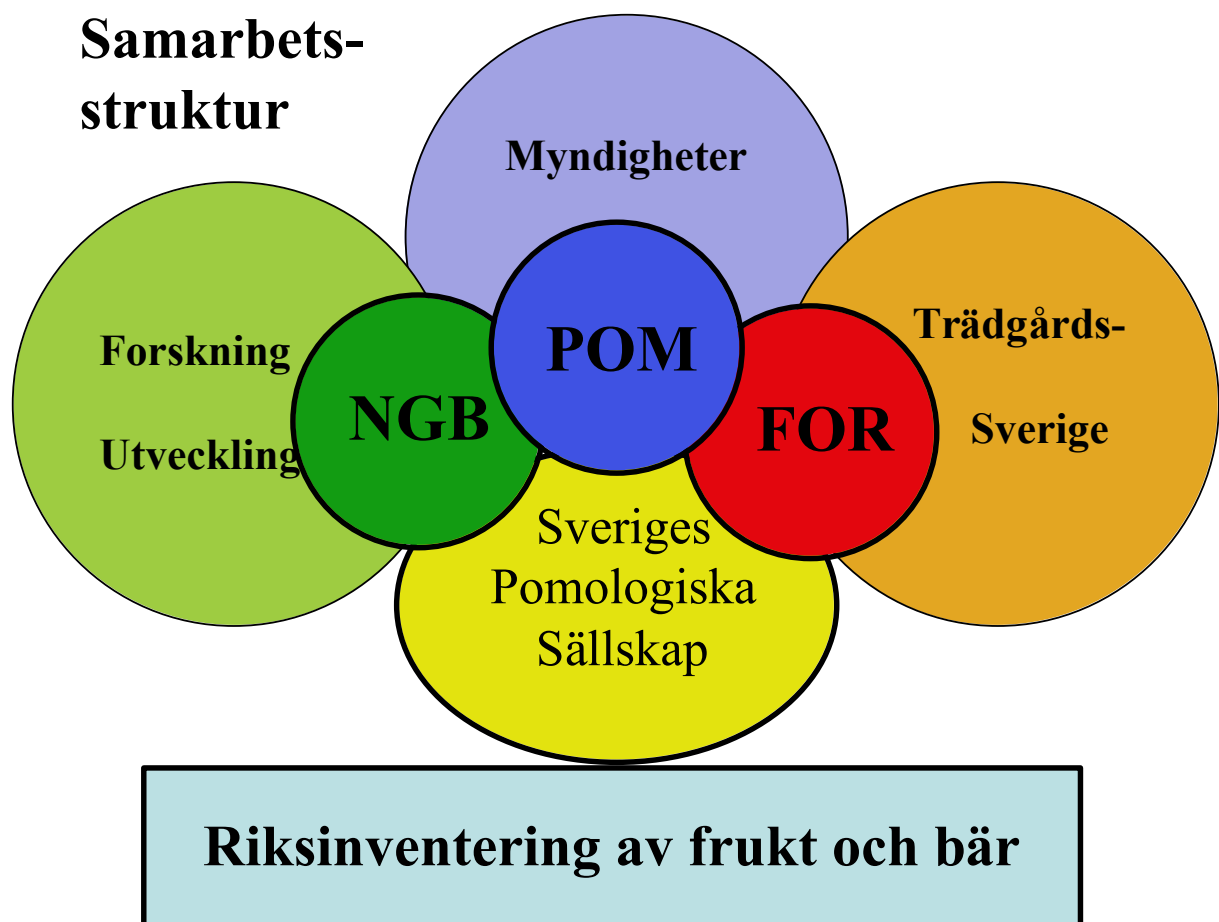
Redan från början etablerades ett samarbete med NGB. En samordning med NGB:s klonarkivsverksamhet har haft avgörande betydelse för projektets utformande och för utarbetande av en samverkande bevarandeplan för odlingsvärda sorter.

Sällskapet har även noterat POM:s ambitioner att inkludera frukter och bär i planen för kulturväxters bevarande. Sällskapet såg det redan tidigt angeläget att söka samordna sitt inventeringsarbete med det planerade inom POM:s regi. Jordbruksverket har också berett Sällskapet plats i programrådet varför goda förutsättningar för detta arbete synes ha

åstadkommit och även anförtrott Sällskapet att i samarbete med en genbankskurator ansvara för inventeringen.

Genom samarbetet med FOR har skapats en naturlig bas för ett nödvändigt deltagande från de stora trädgårdsorganisationerna i landet. Det praktiska arbetet kommer endast att kunna genomföras om de stora folkrörelserna involveras. Projektets storlek är av sådan omfattning att det kräver en särskild organisation som via trädgårdsorganisationernas medlemmar och andra lokala entusiaster bedriver arbetet på lokal nivå – allt enligt principen ”gräv där du står”. För projektets samordning ansvarar Sällskapet och nödvändig utbildning av inventerare sker enligt särskild utbildningsplan som utarbetats i samarbete med NGB.

Här nedan visas en schematisk översikt över projektets infrastruktur. Av denna framgår hur projektet strukturerats för att tillvarata Sällskapets breda pomologiska kompetens och hur genom samarbete med POM, NGB och FOR nödvändig förankring tillförsäkras mot forskning, myndigheter och svensk hortikultur.

Inventeringsprotokoll

Ett särskilt protokoll har utvecklats inkluderande inventeringsformulär, sortlista, artnyckel, inventeringsanvisningar samt datastöd för lagring, bearbetning och dokumentation. De fyra första bifogas detta dokument. Datorprogrammet behandlas under punkten Resultat och Information. Inventeringsprotokollet har utarbetats i samarbete med NGB och fått sin slutliga utformning efter en rad försöksinventeringar av olika storlek. Stor vikt har lagts vid ett enkelt handhavande i kombination med nödvändigt informationsinnehåll.

Utbildningsprogram

Behovet av utbildning är stort och ett program har utarbetats för att praktiskt kunna bedriva nödvändig skolning och handledning. Utbildningen är så upplagd att nödvändig kompetens successivt kan byggas upp på flera platser i landet. Kompetensnivån kommer att certifieras vid särskilda kurser. Bascertifikatet omfattar artkännedom (av växt även utan frukt eller bär) i omfattning enligt Sällskapets artnyckel samt sortkännedom i två nivåer. Grundnivån (A) inkluderar kunskap för bestämning av 20 sorter (15 äpplen, 5 päron) och den utvidgade (B) 50 sorter (ex. 35 äppelsorter, 10 päron, 5 stenfrukter). Utformandet av Bascertifikat B kan delvis bli beroende av geografisk lokalisering. Även allmän inventeringskunskap ingår i utbildningen.

Under projektets gång kommer vidareutbildning i utökad sortkännedom att erbjudas lokala projektsamordnare och andra i projektet specialintresserade deltagare.

Lokala inventeringskontor

Vid olika platser i landet inrättas lokala inventeringskontor som har till uppgift att leda och samordna inventeringsarbetet inom ett geografiskt definierat område. Vid kontoret finns en projektsamordnare som skall ha en grundläggande kunskap motsvarande minst Bascertifikat B. Det kan vara naturligt att denna verksamhet om möjligt förläggs till eller åtminstone har en anknytning till ett närliggande klonarkiv.

Sammanfattningsvis kommer verksamheten vid detta kontor att omfatta

1. Ansvar för inventeringsmateriel
2. Planering och samordning av lokala inventeringar
3. Insamling av ifyllda inventeringsformulär och vidarebefordring av dessa till ansvarig för databasen.
4. Värdera behovet av och genomföra återbesök.
5. Anmälan till SPS expertgrupp av värdefullt lokalt material och att i förekommande fall tillse att materialet kommer expertgruppen tillhanda.

Sällskapets Pomologiska expertgrupp

För att samordna inventeringsprojektets olika delar och för att utvärdera utvalt material för vidare handläggande har Sällskapet inrättat en expertgrupp som fullt utbyggd beräknas omfatta c:a 10 personer. Denna grupp kommer årligen att bedöma handläggandet och behovet av vidare bevarande. Exempelvis kan denna grupp komma att rekommendera NGB att en ny sort borde införas på ”mandatsortlistan” eller att den skall skyddas i buffertodling, alternativt införas i skärseldsplantering vid klonarkiv för vidare utvärdering.

Inkluderingskriterier

Ett förslag till kriterier för att sorter skall omfattas av inventeringsarbetet har utarbetats och inkluderar följande grupper (här exemplifierat med äpplen).

1. Känd svensk sort. (Ex. Sävtaholm, Katja)
2. Känd sort av annat eller oklart ursprung med större eller mindre spridning i Sverige. (Ex. Virginskt Rosenäpple, Gul Richard)
3. Svensk mindre spridd lokalsort. (Ex. Brita Horn, Sjögestad Pipping)
4. Kulturhistoriskt värdefull eller intressant sort. (Ex. Snilsäpple, Storkrisken)
5. Förmodad eller möjlig men icke identifierad namnsort. (Ex. Djurgården, Väsby)
6. Icke spridd eller icke identifierad sort eller kärnsådd med en eller flera uppenbara goda egenskaper i fråga om smak, färg, hårdighet, motståndskraft mot sjukdom etc. (Påträffas nu och då)
7. Ny mutant av känd sort med någon avvikande positiv egenskap såsom färg, smak eller storlek. (Ex. Jättemelon, Duvboäppet)

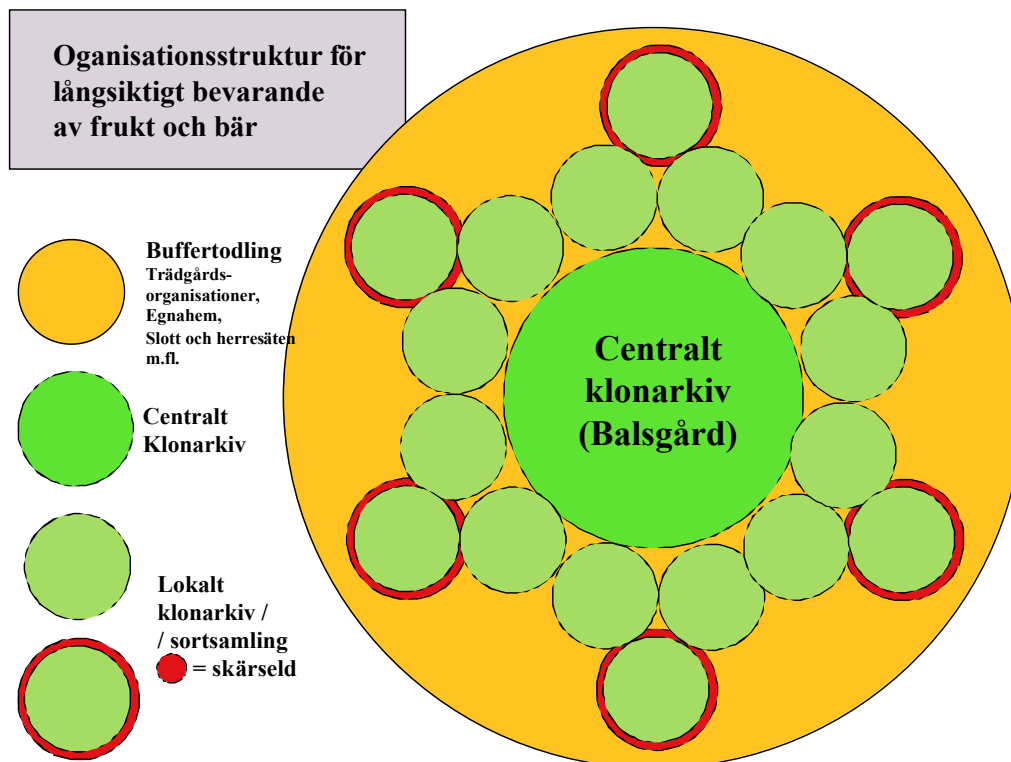
Denna kriterielista är f.n. under utvärdering och kommer i slutgiltig form även att ligga till grund vid urvalet av nya och gamla odlingsvärda sorter och för fortsatt bevarande av dessa.

Bevarande

Ett av projektets viktigaste delar är att tillförsäkra odlingsvärda sorter ett fortsatt bevarande. Detta kommer att ske genom utvärdering och odling i olika steg. Ett mål är att så långt som möjligt samverka med NGB:s klonarkivverksamhet och att det långsiktiga bevarandet av en sort skall komma att ske inom ramen för denna verksamhet. NGB har egna kriterier för inkludering i klonarkiven och utvalda sorter finns sammanfattade i en särskild sortlista (NGB:s mandatsorter). Merparten av dessa sorter återfinns i Sällskapets kriteriegrupp 1 ovan men även till viss del i grupp 2. Listan innefattar även tidigare kända sorter som ännu inte återfunnits.

Sällskapets inventering syftar emellertid till att kartlägga och bevara även sådana sorter som inte omfattas av NGB:s nuvarande mandatsortlista, dvs sådana som vanligen återfinns i kriteriegrupperna 3 – 7. I en inledande fas utvärderas sorten på fyndplatsen och säkerställs överlevnad genom odling / inympning på annan anvisad plats eller trädgård. Vi har benämnt

denna verksamhet ”buffertodling” och den åskådliggörs i figuren nedan av det gula fältet. Buffertodlingen är ett värdefullt verktyg för att värna om strikt lokalt intressanta sorter och för att tillförsäkra överlevnad av sorter som inventerare av annat skäl anser kan bli aktuella för vidare utvärdering och provodling.

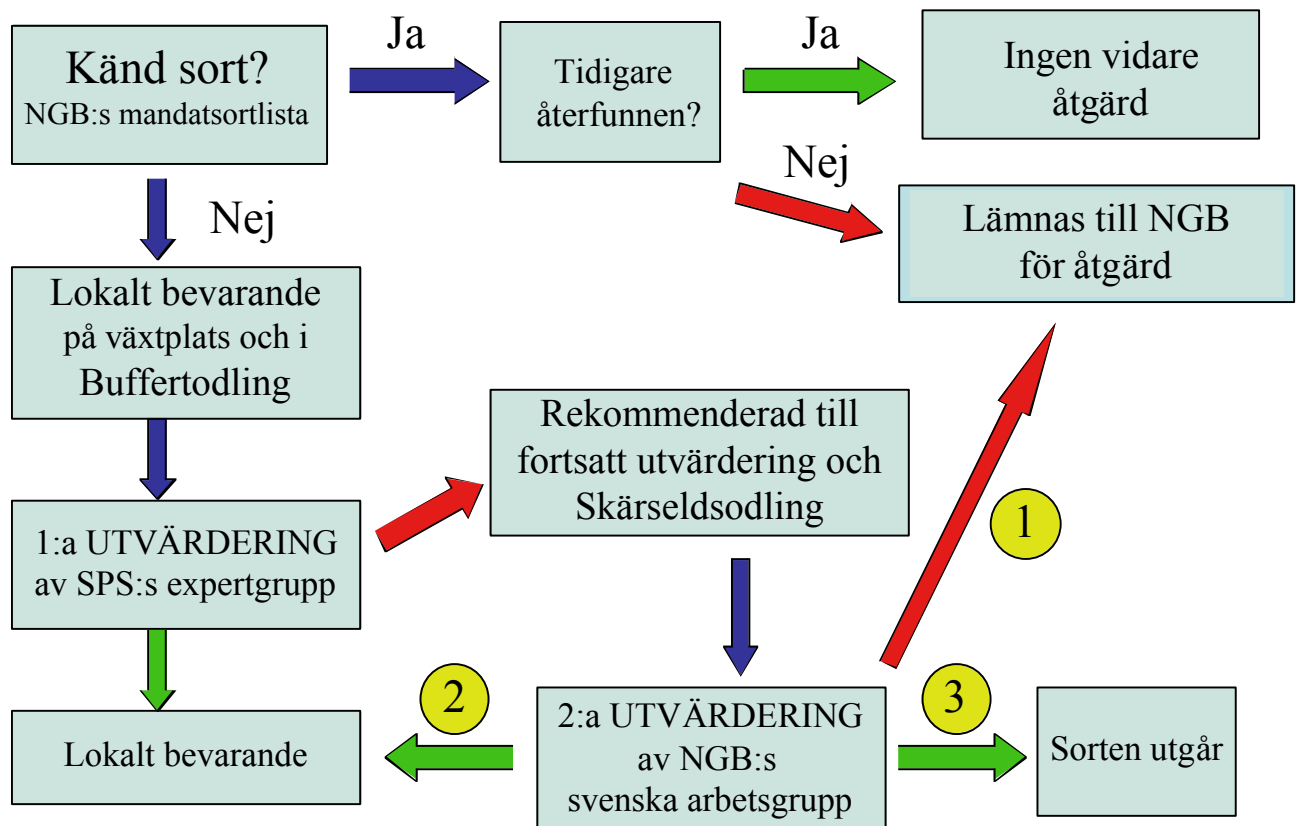

Efter en första utvärderingsperiod, med eller utan buffertodling, beslutar Sällskapets expertgrupp om ytterligare utvärdering befinns motiverad varefter detta i så fall sker vid en ”skärseldsplantering”, med önskvärd placering vid ett lokalt klonarkiv. Vid en avslutande utvärdering, som bör utföras tillsammans med NGB:s svenska arbetsgrupp, beslutas om sorten bör

- 1 föras upp på NGB:s mandatsortlista
- 2 värnas lokalt
- 3 utgå.

På nästa sida visas en schematisk bild av åtgärder för urval av sorter till ett långsiktigt bevarande.

Översikt över åtgärder för långsiktigt bevarande av sort

Det bör understrykas att det är vår mening att från det steg Sällskapets expertgrupp rekommenderar en fortsatt utvärdering bör ansvaret åligga NGB att utföra skärseldsodling vid lokalt eller centralt klonarkiv. För närvarande utförs denna även på ideell basis utanför NGB:s organisation. För ett effektivt och professionellt omhändertagande är det dock viktigt att det fullt ut kan överföras i NGB:s ansvar.

Resultat och information

En viktig del av ett så utdraget projekt som det föreliggande är att insamlade data bearbetas och utvärderas fortlöpande under projektets gång. På detta sätt kan tekniken finslipas och vunna erfarenheter korrigerar felaktigheter och tillkortakommanden. Samtidigt erbjuds då en möjlighet att ge alla involverade (organisationer och enskilda) en snabb återkoppling om hur gjorda insatser genast sätter ett avtryck i den nya samlade kunskapen. På så vis motiveras ett fortsatt engagemang samtidigt som även nya medarbetare lättare kan rekryteras.

Sällskapets formulär kan antingen direkt eller via Internet matas in i NGB:s databas och ett specialprogram (DMAP) för dokumentation och visualisering av inventeringsarbeten. Här finns även ett stöd för statistisk bearbetning och utvärdering som är till stor hjälp vid den kontinuerliga utvärderingen och identifiering av felkällor.

På en särskild hemsida för projektet erbjuds deltagare och allmänhet möjligheten att följa arbetets utveckling.

Finansiering

Takten av projektets genomförande kommer att vara helt avhängigt möjligheten att erbjuda täckning för havda kostnader . Beroende på den övergripande organisationens slutliga sammansättning och utformning kommer denna del att behöva behandlas ytterligare. F.n. har POM beslutat om visst ekonomiskt stöd för frukt- och bärinventeringen fr.o.m. år 2004.

Stockholm 15 februari 2002

Enligt uppdrag av styrelsen för Sveriges Pomologiska Sällskap

Gullmar Henäng
Sollentuna

Inger Hjalmarsson
Alnarp

Janne Sääf
Hässelby

Reviderad 2003-02-01

Bilagor

- 1 Inventeringsformulär för frukt och bär
- 2 Sortlista för frukt och bär
- 3 Artnyckel för frukt och bär
- 4 Anvisningar för inventeringsprotokollet